

EL DEBAT A L'ESTAT

Una solució democràtica

Daniel Innerarity

Imatge d'una urna del referèndum d'autodeterminació de l'1 d'octubre de 2017 a Catalunya en mans dels votants, que intenten protegir-la davant l'intent d'un policia de requisar-la.

Il·lustració: César Cromit

Un anglès pregunta a un altre com anar a cert lloc i obté la següent resposta: “jo si fos vostè no sortiria des d'aquí”. Recordo aquest acudit cada vegada que escolto propostes polítiques per a un determinat problema que semblen dir alguna cosa semblant, donant a entendre que es podria prendre com a punt de partida una realitat diferent de la que tenim, ens agradi o no. Amb solucions inadequades per a problemes mal diagnosticats no s'arriba enlloc, almenys no al lloc desitjat. Sabem relativament bé —encara que no sempre ho aconseguim— com equilibrar les diferències pel que fa al poder, el benestar o els recursos econòmics. Coneixem també les possibilitats d'acomodar, reconciliar, controlar o reprimir els interessos materials i fins i tot els conflictes ideològics. Però estem perplexos davant de les confrontacions socials que s'articulen sobre conceptes com autenticitat, des de sentiments de pertinença, identitat nacional o conflictes de lleialtat. Sovint aquests problemes perduren produint una penosa irritació, sense que sapiguem com entendre'ls, fer-hi front o treure'ns-la de sobre. Per això l'atenció pública està particularment sorpresa davant aquest tipus de conflictes, que probablement siguin els protagonistes del futur immediat, més complexos que altres de relativament fàcil solució. El conflicte de Catalunya és un d'aquests problemes que s'enquisten, d'entrada, perquè no encertem a diagnosticar-lo correctament.

No és estrany que, així les coses, en comptes de diàleg el que tenim són monologuistes que

llancen una soflama de conviccions absolutes i se sorprenen que els altres no es posin de genolls i es rendeixin davant d'aquestes evidències. L'ús i l'abús de grans paraules —estat de dret, legalitat, democràcia...— sembla estalviar-nos l'esforç de concretar de quina manera es poden realitzar aquests principis en una realitat com la que tenim al davant. Una manera de negar-se a acceptar aquesta realitat és obstinar-se a explicar les coses perquè els altres s'han tornat bojos o s'han tornat feixistes (o mai han deixat de ser-ho). Recursos d'aquest estil bloquegen la nostra capacitat d'observació, justifiquen la negació del diàleg i ens impedeixen imaginar qualsevol espai de trobada. Crida l'atenció l'escàs esforç que dediquem a realitzar bones anàlisis i propostes factibles, sobretot si ho comparem amb el nombre de mobilitzacions, desqualificacions de l'adversari i tacticismes. Malgrat tot, segueix sent certa, al meu parer, la idea que definir bé els problemes és la meitat de la solució.

El conflicte de Catalunya és un d'aquests problemes que s'enquisten, d'entrada, perquè no encertem a diagnosticar-lo correctament. Crida l'atenció l'escàs esforç que dediquem a realitzar bones anàlisis i propostes factibles

El llenguatge ens porta inevitablement a categoritzar i simplificar les coses. Sento parlar aquí en termes d'"uns i altres" com si no hi hagués una majoria que fos capaç de reconèixer, amb independència de les seves identificacions, els errors d'aquells amb els quals simpatitza o les raons dels seus adversaris. Miraré d'exposar com veig jo el conflicte català intentant que les meves preferències no es converteixin en prejudicis, buscant un equilibri entre les descripcions de la realitat que semblen desconèixer les tensions i les que dramatitzen en excés les diferències. No estem enmig d'una discussió teòrica sinó en un context polític, emocional i amb interessos partidistes. Assumeixo el risc de l'acusació d'equidistància en uns moments en què impera el to brusc, la rotunditat que acostumen a exhibir els que no estan molt segurs de les seves pròpies conviccions i revelen així la seva inquietud sobre la viabilitat del projecte que defensen. Qui tracti d'explorar possibilitats de diàleg ha de comptar amb unes dinàmiques centrífugues que fan xantatge amb les pitjors desqualificacions a qualsevol que estigui disposat a transigir.

Quin conflicte?

Amb motiu de la discussió sobre la figura d'un possible relator, el seu rebuig, més que una impugnació sobre els procediments, posava de manifest que hi ha qui encara segueix negant la tossuda realitat. Les crítiques a l'extra-institucionalitat de procediment tindrien més autoritat si haguessin anat acompanyades d'una proposta en positiu. La crida a les vies institucionals sembla desconèixer que aquest és precisament el problema: que la normalitat institucional no ha funcionat. No dic que el conflicte i la seva solució hagin de significar l'acceptació de la manera com el sobiranisme català ho planteja, per les mateixes raons per les quals tampoc no veig que la sortida consisteixi en acceptar el marc mental dels qui

defensen la posició contrària. Si hi ha un conflicte que s'ha de resoldre és precisament perquè hi ha un desacord substancial sobre quina és la seva naturalesa i, com a conseqüència lògica, sobre la manera més adequada de resoldre-ho.

Comencem doncs pel principi. Hi ha un conflicte i quina és la seva naturalesa? Crec que difícilment podem negar que, per raons de tipus molt divers (i sobre les quals no estarem inicialment d'acord), el sistema polític espanyol i les seves institucions no han estat capaços de resoldre un profund desencontre de naturalesa política. Cada vegada hi ha menys motius per esperar que el pas de el temps o uns instruments d'un altre tipus (els diners, el poder judicial, l'ordre públic o la propaganda diplomàtica) vagin a resoldre-ho. Les enquestes mateixes confirmen que la solució dialogada és àmpliament preferida, en contrast amb l'enquistament de certs agents polítics.

Que puguem estar d'acord respecte de l'existència d'un conflicte no implica que el concebem de la mateixa manera. La seva formulació és part del problema que s'ha de resoldre. Plantejo d'entrada no definir el conflicte de manera que dissolgui, patologitzi o desqualifiqui en termes morals un dels contendents o es limiti a descriure la manera com l'altra part ha d'acceptar que sóc jo qui en defineix els termes.

Proposo delimitar el perímetre d'aquest conflicte al voltant d'unes propostes d'enunciació que al meu parer faciliten l'acord més que no pas altres. S'articularien al voltant dels principis següents:

Primer. La mateixa formulació del problema no de prejutjar inevitablement la solució. Si insistim que la sobirania resideix en el poble espanyol i entenem que qualsevol altra distribució d'aquesta sobirania ha de ser acceptada pel conjunt indiferenciat de poble espanyol, llavors estem tancant el camí a una solució pactada, que exigeix necessàriament instal·lar-se més enllà del marc mental de les sobiraniaes incompatibles. Si ho plantejem com un conflicte "entre Catalunya i Espanya" (infravalorant la divisió que aquest assumpte produeix al si de la societat catalana), estem donant per bo un marc mental que afavoreix una de les parts, en aquest cas, el món sobiranista. Proposo que el punt de partida no siguin ni les formulacions constitucionals ni uns drets l'existència dels quals no és incontestable sinó que és precisament part del que es discuteix.

Que puguem estar d'acord respecte de l'existència d'un conflicte no implica que el concebem de la mateixa manera. La seva formulació és part del problema que s'ha de resoldre

Estarien els uns disposats a acceptar que el principi d'indissolubilitat de l'Estat és compatible amb una diferent distribució interna de sobirania, de la mateixa manera que la integració europea ha implicat cessions substancials de sobirania sense que hagin estat interpretades com a contràries a l'ordenament constitucional espanyol? Acceptarien els sobiranistes que el principi que la ciutadania de Catalunya ha de poder decidir el seu futur

no exclou la possibilitat de compartir aquest dret amb altres àmbits més amplis, a Espanya i a Europa? Una visió rígida de la idea d'unitat de l'Estat o del poble de Catalunya fan inviable qualsevol solució democràtica perquè el marc dóna la raó a una de les parts. Qui posi damunt de la taula la unitat de l'Estat com un límit que no permet modulacions o l'autodeterminació com un dret innegociable ha de saber que està impossibilitant el diàleg i la transacció. No podem convertir un possible punt d'arribada en un inevitable punt de partida.

Segon. Imaginem una altra manera d'exercir la sobirania popular en un Estat compost. Acceptem com a principi general que el futur de Catalunya depèn de la voluntat de la seva ciutadania i pensem en tota la seva radicalitat el concepte "ciutadania de Catalunya", de la qual formen part persones la identificació nacional de les quals és molt plural, des dels qui aspiren a exercir aquesta voluntat política de manera independent fins als que volen configurar-la en el marc estatal i, al seu torn, amb lògiques de tipus molt divers (des de l'Estat centralitzat a la forma federal o confederal). Prendre la voluntat de la ciutadania catalana de debò significaria dissenyar un procediment, un algoritme de trobada podríem dir-ne, entre aquesta varietat de voluntats polítiques, cap de les quals no té en principi preeminència sobre les altres i la rellevància política de les quals depèn del grau d'acceptació que conciten.

Tercer. Cal aconseguir un punt de trobada entre la diferenciació i l'ampliació de la voluntat popular dels catalans. Els contraris a la secessió han d'oferir una fórmula perquè es reconegui l'especificitat de la voluntat de la societat catalana, si és que segueixen mantenint l'implícit reconeixement de la seva subjectivitat política diferenciada continguda en el terme "nacionalitat" i en l'esperit i la lletra del pacte constitucional de l'78. Els sobiranistes haurien de respondre a la pregunta sobre com aquesta voluntat recull la pluralitat de la societat catalana i com s'articula amb la dels espanyols, a la qual està de fet vinculada per un condicionament recíproc. Els uns i els altres han de pensar com incloure les minories que s'estableixen segons l'àmbit de decisió en què estiguem operant i la millor garantia d'estar fet el correcte és que ningú no exigeixi a l'altra majoria el que no està disposat a fer amb la seva minoria. La millor negociació seria posar en joc aquesta lògica de reciprocitat. Es tractaria de trobar un camí intermedi entre la decisió subordinada i la decisió solitària, entre les dues unilateralitats (la de la secessió no pactada i la de el dret de veto) que no són procediments a l'altura d'una societat composta. Si s'ha de pactar el concepte i el procediment per realitzar aquesta voluntat política, no és per a reduir aquesta voluntat sinó per assegurar que sigui el mes integradora possible.

El *demos* de la democràcia

Reconeguem-ho com a inevitable punt de partida: això de les nacions és un veritable dilema i no té solució lògica sinó pragmàtica, és a dir, una síntesi pactada amb vistes a afavorir la convivència, perquè l'alternativa és la imposició dels uns sobre els altres, el conflicte obert sota les seves diverses formes. El nus gordià consisteix en què no hi ha nació sense donar per suposat una cosa que en principi no se sotmet a discussió, com a marc de referència o subjecte de la sobirania. El poble no pot decidir fins que algú no decideix qui és el poble. De

fet, qualsevol sistema democràtic és incapaç de resoldre democràticament la qüestió sobre qui decideix què i remet sempre a un marc previ de sobirania. Com deia el polític Dahl, “els criteris del procés democràtic pressuposen que el subjecte és el correcte”. Quan el subjecte és contestat, en aquells casos en què hi ha un qüestionament persistent de la sobirania, perquè els uns entenen que el seu titular som tots i els altres que són una part a la qual consideren com a tots, com resollem aquest dilema? No hi ha altra solució que pensar el *demos* com una realitat reflexiva, discutible, revisable i oberta. Per això calen procediments per renovar o modificar el pacte que constitueix la nostra convivència política. El nostre atzucac procedeix de que estem considerant les identitats polítiques com a dades irrefutables i no tots ho veuen així; molts espanyols no consideren legítim que els catalans decideixin sense tenir en compte la seva opinió i molts catalans estan en desacord amb el fet que el seu futur es decideixi donant per fet que són una part dels espanyols, cosa que els impediria de fet la mera possibilitat de sortir-se d’un sistema de decisió en què sempre serien una minoria.

Després de donar-li moltes voltes a l’assumpte, he arribat a la conclusió que aquest dilema no té una solució lògica ni legal, ja que això implica imposar un marc de legitimitat com si es tractés d’una evidència inqüestionable: que aquestes decisions les hagin d’adoptar tots els espanyols o només els catalans; les dues propostes són qüestionables i donen per fet el marc funció del qual ja queda predeterminada una única solució.

Quan les coses estan així, si descartem com a veritable solució la imposició d’uns sobre altres, l’única sortida democràtica és el pacte. Però si acceptem aquesta possibilitat ens sortim de l’esquema que ha estat dominant durant els últims anys i que aspirava a la victòria dels uns sobre els altres. En insistir en l’acord davant de la victòria d’uns sobre altres, modifiquem radicalment el camp de batalla. Perquè llavors l’eix de la confrontació ja no és el d’uns nacionalistes contra els altres, sinó el dels que volen solucions pactades davant dels que prefereixen la imposició. Canviem l’orientació i modificarem els termes del problema: ara es tractaria d’escollir no entre una nació o una altra sinó entre la trobada i la confrontació, que d’ambdues coses hi ha partidaris en un i altre bàndol.

Cal pensar el *demos* com una realitat reflexiva, discutible, revisable i oberta. Calen procediments per renovar o modificar el pacte que constitueix la nostra convivència política

Mirem les coses des d’aquesta perspectiva i no veurem la gent polaritzada al voltant de les seves identifications sinó preocupada per com fer possible la convivència entre els que tampoc no volen renunciar a les diferències que els constitueixen. Qui governa amb aquesta visió de la realitat social no es troba amb blocs homogenis sinó amb identifications tan idiosincràtiques que no es deixen reduir a categories simplificadores. Mai el matís no ha estat tan alliberador, mai no l’havíem trobat tant a faltar; si hi hagués un bàndol dels matisos (dels partidaris de prendre en consideració les raons d’aquells que estan més allunyats de les nostres posicions, compost pels qui no se senten arrabassats en moments

d'exaltació col·lectiva, on hi ha els que tremolen en veure que la discrepància és menyspreada com a traïció) tindriem majoria absoluta.

Quan en un mateix espai conviuen sentiments d'identificació nacional diferents, el problema que tenim no és el de qui s'alçarà finalment amb la majoria sinó com garantir la convivència, per la qual cosa el criteri majoritari és d'escassa utilitat. I aquestes coses no s'aconsegueixen més que de manera pactada, per molt improbable que ens sembli l'acord en aquests moments.

Per la seva pròpia naturalesa les nacions no són innegociables; el que pot convertir-les en alguna cosa intractable són determinades maneres de sentir-les i defensar-les. Perquè el fet que es tracti d'alguna cosa amb un fort contingut emocional no impedeix que li donem un tractament raonable. Sóc partidari que en la futura solució hi hagi un canal per a una eventual secessió, però crec que, donada la persistent configuració de les identifications nacionals a Catalunya que és molt semblant a un empat, seria preferible pactar alguna cosa que pugui concitar una major adhesió. En aquest moment solen fer la seva aparició els que declaren que això no és possible, encara que tampoc no ofereixen alguna cosa que gaudeixi de majors condicions de possibilitat. Són els que prefereixen la victòria i fins i tot la derrota, sempre millors que un acord que, per definició, no deixa plenament satisfet a ningú.

No és veritat que sigui impossible el diàleg, el pacte i la negociació al voltant de les nostres identitats i sentits de pertinença. No em refereixo a l'ésser sinó a l'estar, a l'acord al voltant de com distribuir el poder, quina fórmula de convivència és la més apropiada, quins nivells competencials serveixen millor els interessos públics, com donar curs a la voluntat majoritària sense danyar els drets dels qui són minoria ... Això que "la sobirania nacional no es discuteix" és un error al voltant del qual estan sospitosament d'acord els més radicals de totes les nacions.

Quina solució?

El procediment per arribar a una solució (si és que podem parlar en aquests termes) hauria de respectar tres principis: el de representació, el de revisabilitat i el d'indeterminació.

1. El principi de representació obliga a mantenir en tot moment oberta la pregunta sobre qui representa a qui, de manera que ningú no la monopolitzi o n'impedeixi la verificació. En el cas que ens ocupa, aquest principi interpel·la l'Estat en la mesura que li recorda que no està unitàriament configurat, que té una representació no merament descentralitzada sinó políticament articulada i composta. I recorda al sobiranisme que l'al·lusió al poble català és un recurs retòric legítim, però no una cosa de la qual alguns disposin per un especial privilegi. Els agents polítics i les institucions representen el que representen, no més, en virtut del crèdit polític que la ciutadania els confereix. En un i altre cas, les identifications i les pertinences han d'estar obertes a procediments de verificació empírica i d'adhesió voluntària. Els marcs constitucionals, les continuïtats històriques no poden impedir que la

representació sigui ratificada o qüestionada.

2. El principi de revisabilitat estableix que, a més del marc legal vigent o el poder constituït, una democràcia ha d'estar disposada a la seva modificació, a activar el poder constituent, sense que l'apel·lació a que tot això ha de realitzar-se "d'acord amb les regles establertes" serveixi de fet per bloquejar aquesta possibilitat. Els procediments de reforma no poden dissenyar-se de manera que la facin impossible en la pràctica o que en predeterminin el resultat. Una democràcia es caracteritza perquè deixa el futur indeterminat, obert i discutible. El principi democràtic no rau tant en protegir l'ordre establert com en la seva crítica i revisabilitat. "La democràcia és il·lusòria quan es manté els ciutadans en una condició de tutela, de tal manera que els seus vots es limiten a triar entre les opcions que han estat jutjades lliures de riscos o han estat pre-aprovades per una elit paternalista" (Josiah Ober). Per això, quan parlem de procediments de modificació no només hem de pensar en la legalitat vigent sinó també en els principis del dret, els valors democràtics i la cultura de negociació política.
3. Posar el futur de Catalunya a les mans de la seva ciutadania no perjudica que això s'hagi de fer de manera negociada o mitjançant referèndum ni que d'això resulti la secessió o l' statu quo. Si tot això surt bé, és indubtable que hi haurà una decisió final del poble català, que no vol dir necessàriament que aquesta decisió tracti sobre la independència, ja que pot ser sobre un acord d'autogovern. Per què no entendre aquesta ratificació d'un acord com un exercici d'autodeterminació en comptes de pensar que aquest terme només es refereix a una gran decisió final sobre la independència? Les enquestes segueixen indicant una majoria molt clara a favor de més autogovern. Des del punt de vista de la sobirania popular, per què renunciar a la idea que pugui haver-hi una solució que incorpori una àmplia majoria? A partir de quin moment i per quina raó això no es pot resoldre més que mitjançant un referèndum en el qual es decideixi sobre la independència? Els partidaris del referèndum al·leguen en la seva defensa que el resultat pot ser molt divers (un no, un sí o alguna cosa intermitja); jo crec que el procés de diàleg ha de ser encara més obert i que no es parteixi de la base que el referèndum ha de ser sobre una decisió en termes d'independència o no, sinó que pugui ser també una ratificació o un rebuig de l'acord assolit de manera negociada. Que en comptes de decidir-se una votació es voti una decisió. La voluntat pactada és la millor expressió de la voluntat popular en societats compostes, el més democràtic. Perquè, efectivament, això va de democràcia.

Daniel Innerarity

Daniel Innerarity és Catedràtic de Filosofia Política, investigador Ikerbasque a la Universitat del País Basc i titular de la Càtedra d'Intel·ligència Artificial i Democràcia a l'Institut Europeu de Florència. També és director de l'Institut de Governança Democràtica (Globernance). Doctor en Filosofia, ha sigut professor visitant en diverses universitats europees i americanes. És autor de nombrosos llibres, entre els quals *La libertad democrática* (2023), *La sociedad del desconocimiento* (2022) o *Una teoría de la democracia compleja: gobernar en el siglo XXI* (2019), entre d'altres. Escriu regularment a El País, El Correo/Diario Vasco i La Vanguardia.